Archive of SID

دوفصلنامهٔ علمی
جستارهای اقتصادی ایران
س۱۶، ش۳۱، بهار و تابستان ۱۳۹۸
صفحات ۲۲۱-۲۴۴

Biquarterly Journal
of
Iran's Economic Essays
Vol.16, No.31, Spring & Summer 2019

شناسایی و اولویت‌بندی راهکارهای مؤثر در تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران با روش AHP

سیدهادی عربی*
شهناز بکیای**

چکیده

این پژوهش با هدف شناسایی عوامل مؤثر و اولویت‌بندی راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران انجام شده است. در این مقاله، پس از بررسی مبانی نظری و مرور پژوهش‌های پیشین، ابتدا معیارهای مهم مؤثر در تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران، شامل شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور، سالم‌سازی آن، حمایت از تولید داخلی و مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی، شناسایی و بررسی و سپس ۱۶ متغیر به‌عنوان زیرمعیار انتخاب شدند. جامعه آماری پژوهش، ۶۱ نفر از مدیران در حوزه نظام بانکی و استادان در حوزه نظام آموزشی هستند. روش گردآوری داده‌ها پرسشنامه و روش تجزیه و تحلیل آنها تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) بوده است. برای دستیابی به اولویت هریک از متغیرهای یادشده، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice، پردازش و تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان می‌دهد که بین معیارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران تفاوت و اولویت وجود دارد. مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی حائز بالاترین اولویت است. حمایت از تولید داخلی، سالم‌سازی شبکه بانکی کشور و شفاف‌سازی آن در اولویت‌های بعدی قرار می‌گیرند.

واژگان کلیدی: بانکداری اسلامی، بانکداری مقاومتی، اقتصاد مقاومتی، روش AHP.
طبقه‌بندی JEL: E02, G29, G28, G21.

* دانشیار گروه اقتصاد اسلامی دانشگاه قم (نویسنده مسئول) sh.arabi@qom.ac.ir, hadiarabi@gmail.com
** کارشناس ارشد بانکداری اسلامی، دانشگاه قم shahnazbakiai@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۹/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۵/۲۸

www.SID.ir

Archive of SID

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر اقتصاد ایران با نوسان‌های اقتصادی و مشکلاتی مانند تورم، نرخ بالای بیکاری و میانگین رشد اقتصادی پایین‌تر از متوسط کشورهای با درآمد متوسط روبه‌رو بوده است. افزون‌براین، طی سال‌های اخیر اقتصاد ایران با دو چالش مهم در عرصه داخلی و خارجی روبه‌رو بوده است: از بعد داخلی دولت با پشتوانه درآمدهای حاصل از فروش نفت، ضمن اتخاذ سیاست‌های مالی انبساطی، اسباب رشد فزاینده پایه‌پولی (پول پر قدرت) را فراهم کرده است. به دیگر سخن، سیاست‌های پولی به گروگان سیاست‌های مالی دولت درآمده است. از بعد خارجی نیز اعمال تحریم‌های همه‌جانبه و محدودیت‌های مالی و تجاری، همواره یکی از مشکلات طی سال‌های گذشته بوده و پی‌درپی بر حجم این تحریم‌ها افزوده شده است. امروزه اتکا به اقتصاد ملی و جلوگیری از وابستگی کشور به دولت‌ها و اقتصادهای دیگر بیش از هر زمان دیگر اهمیت و ضرورت یافته است. در این شرایط، مقام معظم رهبری با شناخت و تحلیل درست شرایط و مشکلات اقتصادی کشور اقدام به طرح نظریه اقتصاد مقاومتی کرده‌اند. در چارچوب این نظریه، اقتصاد ایران باید طی فرایندی منطقی به‌گونه‌ای ساماندهی شود که بدون تأثیر از تکانه‌های بیرونی (یا با کمترین تأثیر از آنها) به اقتصادی با رشد بالا، نرخ کنترل‌شده تورم، نرخ پایین بیکاری و اقتصادی اثرگذار در عرصه جهانی تبدیل شود.

در اقتصاد ایران بخش وسیعی از تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی و گردش مالی از طریق نظام بانکی انجام می‌شود؛ بنابراین نظام بانکی می‌تواند سهم عمده‌ای در تحقق و اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی داشته باشد. با مطالعه بندهای ۲۴گانه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به نظر می‌رسد که بندهای ۹، ۱۹ و ۲۲ ارتباط بیشتری با نظام بانکی کشور دارند. در این بندها به ترتیب:

– اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد مالی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی (بند ۹)؛

– شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری و ارزی و... (بند ۱۹)؛

– تکلیف دولت برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با فرهنگ‌سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور، با ۱. شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های علمی و فنی و اقتصادی برای دسترسی به توانمندی و اقدامات مناسب؛ ۲. رصد برنامه‌های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن و ۳. مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح‌های واکنش هوشمند، فعال و سریع و بهنگام در برابر مخاطرات و اختلال‌های داخلی و خارجی (بند ۲۲) مورد توجه قرار گرفته است.

ازاین‌رو بانکداری مقاومتی نیز یکی از زیرساخت‌های مورد نیاز برای ایجاد اقتصاد مقاومتی در

www.SID.ir

Archive of SID

کشور است. سازوکار کاربردی بانکداری مقاومتی را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش نخست مربوط به ساختار داخلی بانک است، به دیگر سخن، بانک‌ها با ایجاد تغییرات در ساختار داخلی خود بتوانند در راستای مقاوم‌سازی بنیان‌های اقتصادی گام بردارند؛ اما بخش دوم به فعالیت‌هایی خارج از ساختار بانک‌ها مربوط می‌شود که در امور مقاوم‌سازی اقتصاد مؤثر است. بانک‌ها می‌توانند با ظرفیت بالقوه و بالفعل خود به‌ویژه در استقرار نظام بانکداری مبتنی بر چارچوب عقود و مالیه اسلامی، بسترساز اقتصاد مقاومتی شوند. بانکداری اسلامی بستر بسیار مناسبی برای تحقق اقتصاد مقاومتی است که اجرای درست آن الزامات و سازوکارهای خاص خود را دارد.

با توجه به ضرورت حرکت در جهت اقتصاد مقاومتی و نقش بسزای بانک‌ها در این امر، این مطالعه به‌دنبال الف) شناخت عواملی که موجب تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران می‌شود و ب) سنجش اهمیت و اولویت‌بندی هر کدام از این عوامل در راستای مقاوم‌سازی اقتصاد است. بنابراین، نخست با توجه به پژوهش‌های پیشین و روش توصیفی تحلیلی عوامل مؤثر در تحقق اقتصاد مقاومتی در نظام بانکداری اسلامی ایران شناسایی و معرفی می‌شوند. سپس با بهره‌گیری از روش AHP[1] اهمیت و اولویت هریک از آنها سنجیده و تعیین می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

برای اولویت‌بندی و تصمیم‌گیری عوامل مؤثر بر تحقق یک هدف در علوم انسانی از روش‌های مختلفی استفاده می‌شود. یکی از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره در مدیریت، روش AHP است که تاکنون پژوهشی با استفاده از این روش جهت اولویت‌بندی راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران انجام نشده است؛ اما با استفاده از مطالعات میدانی تحقیقات مختصری در این مورد به شرح ذیل انجام شده است:

۲-۱. مطالعات داخلی

ابراهیمی و سیف (۱۳۹۴) نقش عملی بانک‌ها در پیاده‌سازی و اجرای اقتصاد مقاومتی را تبیین می‌کند و می‌نویسند نکته مهمی که در اجرای بانکداری مقاومتی اهمیت فراوانی دارد، آن است که بانک‌ها برای اجرای درست و سنجیده اقدامات لازم نیازمند مدل‌های کسب‌وکار مناسبی هستند که متناسب با راهبردهای هر بانک باید کشف و به کار گرفته شود. بانک مرکزی باید با ترویج گفتمان

1. Analytical Hierarchy Process (AHP)

www.SID.ir

Archive of SID

بانکداری مقاومتی و تقویت نظارت‌های خود بر بانک‌ها برای اطمینان از مقاوم بودن نظام بانکی، تلاش کند.

قلیچ (۱۳۹۳) ظرفیت‌ها و محدودیت‌های قانون عملیات بانکداری بدون ربا در پشتیبانی از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را بررسی و می‌نویسد گرچه این قانون از جهت پشتیبانی از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ظرفیت‌هایی دارد، اما عمده موارد اشاره شده در آن به‌طور غیرجامع و در برخی موارد مبهم است. برخی از این محدودیت‌ها عبارت است از: ارائه نکردن تعریفی روشن و کاربردی از اقتصاد مقاومتی، اشاره نکردن به الزام و همبستگی و هماهنگی نهادهای پولی و مالی با یکدیگر، نبود برنامه جهت تحقق کامل بانکداری اسلامی، عدم جامعیت قانون نسبت به تأمین اهداف بانکداران و سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات، عدم برنامه راهبردی در هدایت متقاضیان تسهیلات مصرفی به خرید کالاهای ایرانی و... .

۲-۲. مطالعات خارجی

ازآنجاکه اقتصاد مقاومتی اصطلاحی است که برای نخستین بار به‌وسیله مقام معظم رهبری مطرح شده و برخواسته از فرهنگ اصیل ایرانی-اسلامی است، این اصطلاح با همین بار معنایی در ادبیات جهانی وجود ندارد. باوجوداین، مفاهیمی مثل تاب‌آوری[1] اقتصادی تا حدودی با مفهوم اقتصاد مقاومتی نزدیک است و ازاین‌رو باید مطالعات خارجی مرتبط با این مفهوم مرور شوند. برخی از مطالعات به‌صورت کلی بر تاب‌آوری اقتصادی (نه مقاوم‌سازی یا افزایش تاب‌آوری بانک) تمرکز دارند که با مطالعه حاضر ارتباط مستقیمی ندارد. باوجوداین، مناسب است یکی از مطالعاتی گزارش شود که بر شاخص تاب‌آوری متمرکز شده است.

بریگو گلیو و همکارانش (۲۰۰۳) از دانشگاه مالتا نخسین افرادی بودند که شاخص تاب‌آوری اقتصادی را ارائه کردند. آنها در سال ۲۰۰۳ شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی را ارائه کرده بودند. بریگوگلیو و گالی در سال ۲۰۰۳ شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی را با عنوان "شاخص آسیب‌پذیری اقتصادی تعدیل شده برای تاب‌آوری" به مفهوم تاب‌آوری مرتبط کردند. آنها مطرح کردند که شاخص ساده تاب‌آوری، تولید ناخالص داخلی (GNP) سرانه است؛ زیرا این متغیر توانایی کشور برای مقابله با آسیب‌پذیری را دربرمی‌گیرد. شاید بار منفی آسیب‌پذیری و توسعه مفهوم آسیب‌پذیری بود که سبب شد تا در سال ۲۰۰۶، بریگو گلیو نخستین شاخص اقتصادی را ارائه

1. Resilience

www.SID.ir

Archive of SID

دهد. از نظر وی تاب‌آوری دست‌کم سه توانایی مستتر در یک اقتصاد را نشان می‌دهد: ۱. توانایی اقتصاد در دوری از این شوک‌ها؛ ۲. توانایی اقتصاد در تحمل اثر این شوک‌ها؛ ۳. توانایی اقتصاد در بازیابی سریع توانایی در مقابل شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده بیرونی. بریگوگلیو و همکارانش (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با عنوان "مفهوم و اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی" میزان تاب‌آوری را در مجموعه‌ای از کشورها با استفاده از یک شاخص موزون بررسی کردند که اجزای آن پیش‌تر مطرح شد.

بهترین شاهد بر تجربه جهانی مقاوم‌سازی اقتصاد در زمینه بانکی، ابلاغ توافقنامه‌های بال از سوی کمیته نظارت بانکی بال در بانک تسویه بین‌المللی (BIS) است. مقررات کمیته بال که به‌منظور تقویت نظارت بانکی، ترویج همکاری بین‌المللی در این حوزه و طراحی استانداردها و معیارهای مرتبط، تدوین شده است. از جمله مهم‌ترین اقدامات در زمینه مقاوم‌سازی بانک‌ها در مقابله با ریسک‌ها و بحران‌های احتمالی به شمار می‌آید. نخستین نسخه از توافقنامه‌های کمیته بال، توافقنامه بال ۱ بود که در سال ۱۹۹۸ ارائه شد (کمیته بال، ۱۹۹۸). سپس توافقنامه در سال ۲۰۰۴ با برخی تغییرات تکمیلی نسخه ۲ بال منتشر شد (کمیته بال، ۲۰۰۴). پس از وقوع بحران مالی سال ۲۰۰۸ به‌منظور تقویت بیشتر نظام بانکی از نظر مدیریت نقدینگی، حاکمیت شرکتی، کفایت سرمایه و... این توافقنامه مجدداً با تغییرات تکمیلی در سال ۲۰۱۰ منتشر شد که بال ۳ خوانده می‌شود (کمیته بال، ۲۰۱۰).

۳. مبانی نظری پژوهش

ادبیات پژوهش در سه بخش اقتصاد مقاومتی، بانکداری مقاومتی و برگزیده مطالعات پیشین بررسی شده است.

۳-۱. اقتصاد مقاومتی

جمهوری اسلامی ایران از سال‌های آغازین پس از انقلاب اسلامی به‌رغم همه مشکلات و کاستی‌ها توانسته است در مقابل مشکلات ایستادگی و توطئه‌ها را خنثی کند. اهمیت اقتصاد مقاومتی از آنجا ناشی می‌شود که هجمه دشمنان برای متوقف کردن روند پیشرفت انقلاب اسلامی در سال‌های اخیر بیش از هر زمان دیگری بر عرصه اقتصاد تمرکز یافته است. اهداف فشار اقتصادی را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. کند نمودن روند پیشرفت کشور؛

www.SID.ir

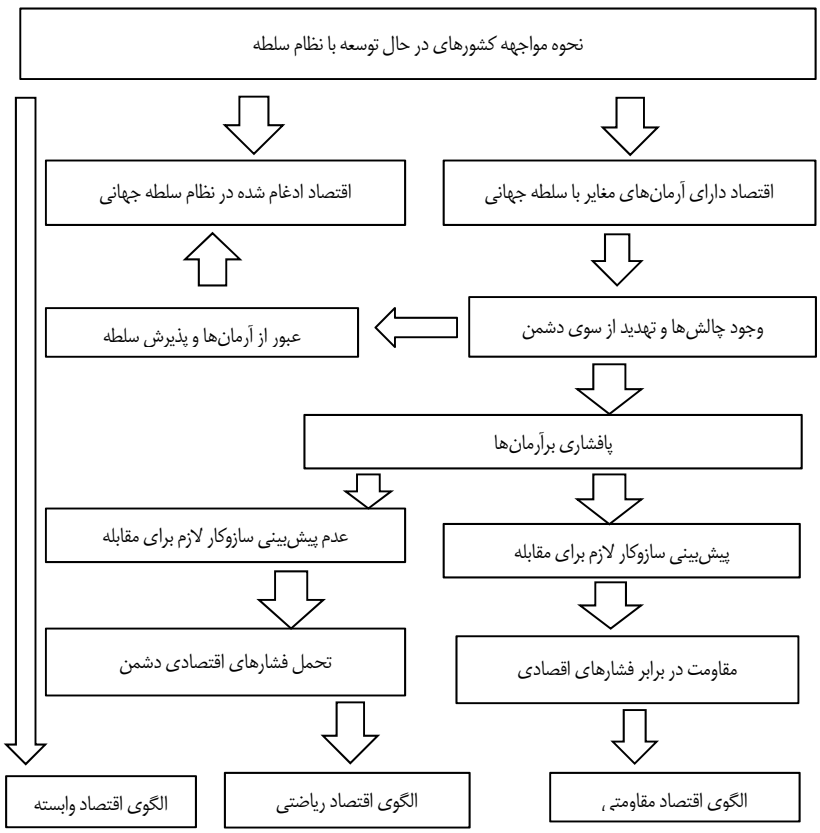
Archive of SID

۲. دشوار کردن زندگی اقتصادی مردم و کاهش اعتماد و دلبستگی به نظام؛

۳. تضعیف نظام و در نهایت فروپاشی آن.

ضربه به نظام اقتصادی هر کشوری می‌تواند باعث ایجاد مشکلات فراوان در آن کشور شود. به‌طورکلی می‌توان نحوه مواجهه نظام اقتصادی کشورهای در حال توسعه در مقابل سلطه جهانی را به‌صورت زیر نشان داد:

الگوی اقتصاد مقاومتی

مأخذ: ایروانی و لطفی، ۱۳۹۳، با کمی دخل و تصرف

شکل ۱ – ۲: نحوه مواجهه نظام‌های اقتصادی کشورهای در حال توسعه

براساس این شکل، آنچه که اجرای الگوی اقتصاد مقاومتی را برای کشورها به ارمغان می‌آورد، مقاومت در برابر فشارهای اقتصادی از سوی نظام‌های سلطه‌گر است.

اقتصاد مقاومتی به معنای تشخیص حوزه‌های فشار و متعاقباً تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن

www.SID.ir

Archive of SID

آن تأثیرها و در شرایط آرمانی تبدیل چنین فشارهایی به فرصت است. براساس فرمایش رهبر معظم انقلاب اسلامی اقتصاد مقاومتی الگویی بومی و علمی، برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی، متناسب با وضعیت امروز و فردا، پویا و انعطاف‌پذیر است. هرچند اقتصاد مقاومتی با اقتصاد تاب‌آور دارای اشتراکاتی است، اما برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که آن را از اقتصاد تاب‌آور متمایز می‌کند بومی و اسلامی بودن، رویکرد جهادی داشتن و فسادستیزی است.

تاب‌آوری اقتصادی به دو مفهوم می‌تواند به کار رود: نخست، توانایی اقتصاد برای رهایی سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی و دوم توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها. برای ایجاد یک اقتصاد تاب‌آور لازم است که کشور بتواند آسیب‌پذیری‌های ذاتی خود را کاهش دهد و از سوی دیگر با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی، انعطاف‌پذیری شایسته را در برابر بحران‌ها و فشارهای خارجی ایجاد کند. تاب‌آوری اقتصادی نمی‌تواند تبلور کامل اقتصاد مقاومتی باشد؛ بلکه افزایش تاب‌آوری اقتصادی به تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی کمک می‌کند.

۳-۲. بانکداری مقاومتی

پس از ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی از سوی مقام معظم رهبری، جهت‌گیری‌های کلی در همه بخش‌ها مشخص شد. می‌توان گفت نظام بانکی کشور، با توجه به نقش مهم و بی‌بدیل بانک‌ها در اقتصاد کشور ضروری است تا نظام بانکی و پولی کشور نیز هم‌راستا با دیگر بخش‌ها تلاشی دوچندان جهت دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی داشته باشد.

بانکداری مقاومتی یعنی تمرکز بر گفتمان‌سازی حرفه‌ای، طراحی و استقرار بانکداری مقاومتی به‌منظور ایفای نقش در اجرای شایسته سیاست‌های اقتصاد مقاومتی که افزون‌بر توانایی پاسخگویی به نیازهای داخلی اقتصاد، توان رقابت در فضای بین‌المللی نیز داشته باشد. بنابراین، شبکه بانکی در دو محور استحکام درونی (ایجاد شرایط بانک مقاوم) و پشتیبانی مقاومتی (ایجاد شرایط بانک مقاوم‌ساز) با مقاوم‌سازی مرتبط خواهد بود (ابراهیمی و سیف، ۱۳۹۴).

۳-۴. عوامل مؤثر در بانکداری مقاومتی

نگاه آسیب‌شناسانه به وضعیت اقتصاد ایران از منظر تحقق و پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی، تصویر روشنی از مشکلات را آشکار خواهد کرد. در این راستا اقتصاد ما با چالش‌های زیادی روبه‌روست که لزوم پیاده‌سازی و اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را دوچندان می‌کند. بانک‌ها به‌عنوان رکن نظام تأمین مالی در کشور نقش قابل توجهی در پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی خواهند داشت. پیش‌نیاز ایفای چنین نقشی از سوی نظام بانکی در اقتصاد ملی، مقاوم بودن خود بانک در

www.SID.ir

Archive of SID

برابر تکانه‌هاست که در این ارتباط تجربیات جهانی نیز قابل استفاده و در دسترس است. در تجربه جهانی با توجه به کاستی‌های موجود در نظام بانکی آمریکا و اتحادیه اروپا که تا حدودی به دامن زدن هرچه بیشتر به بحران‌های مالی منجر شده است، کمیته بال رهنمودهایی را برای افزایش انعطاف‌پذیری (یا مقاومت) بانک‌ها در مواقع بحران پیش‌بینی و در قالب بیانیه‌های کمیته بال تدوین و اجرای آن را نیز به بانک‌ها توصیه کرده است که خود نشان‌دهنده اهمیت مقاوم‌سازی نظام بانکی در مقابله با شرایط بحران و فشار و حتی شرایط پیش از بروز بحران بوده است.

اکنون این پرسش مطرح می‌شود که چه عواملی باعث تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی می‌شود؟ برای پاسخ به این پرسش با مطالعه پژوهش‌های پیشین و گفتگو با خبرگان صاحب‌نظر، چهار عامل اصلی که عبارت از شفاف‌سازی[1] شبکه بانکی کشور، سالم‌سازی[2] آن، حمایت از تولید داخلی و مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی شناسایی شده و برای هریک از این چهار عامل چهار شاخص معرفی شده است که در ادامه تشریح خواهد شد.

۳-۴-۱. سالم‌سازی شبکه بانکی کشور

بانک‌ها دارای تأثیرات خارجی مثبت از قبیل گردآوری پس‌اندازها، تخصیص منابع و فراهم نمودن نقدینگی و خدمات پرداخت هستند. در کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما که فاقد بازارهای مالی توسعه‌یافته و کامل هستند، تأمین مالی به‌طور عمده توسط بانک‌ها انجام می‌گیرد و ازاین‌رو نقش مهمی‌تری می‌یابند. بنابراین، از سوی محدودیت منابع و از سوی نقش به نسبت بی‌بدیل بانک‌ها در تأمین مالی می‌تواند مخاطرات اخلاقی را موجب شود؛ ازاین‌رو منظور از سلامت بانکی، سالم بودن روابط درونی و بیرونی بانک است؛ به‌گونه‌ای‌که به توزیع عادلانه منابع و عدم وجود فساد مالی منجر می‌شود. نقش به نسبت انحصاری بانک‌ها در تأمین مالی متأسفانه خطر توزیع نامناسب و تبعیض‌آمیز منابع و یا سوءاستفاده از این امتیاز را (که به مطالبه رشوه و یا اختلاس می‌انجامد) ایجاد می‌کند. برخورد تبعیض‌آمیز (به دلایلی مانند رفاقت و...) و یا سوءاستفاده، به نادیده انگاشتن معیارهای درست تخصیص منابع می‌انجامد و در نتیجه معیارهایی مانند اعتبارسنجی مشتری نادیده گرفته شده و ریسک نکول افزایش می‌یابد و ازاین‌رو به انباشت

۱. منظور از شفافیت، ارائه اطلاعات روشن به مشتریان، روشن و شفاف بودن قراردادها و شفافیت عملکرد بانک با مشتریان در تجهیز (سپرده‌پذیری) و تخصیص (ارائه تسهیلات) است.

۲. منظور از سالم‌سازی، سلامت بانک از مخاطرات اخلاقی در روابط درونی و بیرونی بانک است که به توزیع عادلانه منابع و عدم فساد مالی منجر می‌شود.

www.SID.ir

Archive of SID

مطالبات معوق منجر می‌شود. ازاین‌رو پایین بودن مطالبات معوق، توزیع عادلانه منابع، اعتبارسنجی و پایین بودن فساد، به‌عنوان زیرمعیارهای سلامت بانکی در نظر گرفته شده است.

۳-۴-۱-۱. پایین بودن سطح مطالبات معوق در نظام بانکی کشور

مطالبات غیرجاری، از مشکلات بزرگ نظام بانکی ایران است که موجب بروز آسیب‌های زیادی از جمله پدید آمدن تنگنای اعتباری شده است. در این شرایط اساساً بانک‌ها نمی‌توانند کارکرد سالم و مؤثری در چرخه اقتصادی داشته باشند. برای تحقق اقتصاد مقاومتی و تأمین مالی تولیدکنندگان داخلی در راستای حمایت از تولید داخلی لازم است که منابع بانک در دسترس باشد تا بنگاه‌های داخلی به‌ویژه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط دسترسی قابل قبولی به منابع بانکی داشته باشند. به‌منظور تخصیص مناسب منابع در نظام بانکی، لازم است که ابتدا مشکل مطالبات غیرجاری برطرف شود؛ زیرا بالا بودن میزان مطالبات غیرجاری، منابع بانکی را از چرخهٔ اعطای تسهیلات خارج می‌کند و افزون‌بر تحمیل خسارت به نظام بانکی، متقاضیان واقعی را از دریافت تسهیلات محروم می‌کند. ضمن اینکه با تخصیص نامناسب منابع بانکی و افزایش مطالبات غیرجاری، اعتماد سپرده‌گذاران نیز برای گذاشتن وجوه خود در بانک‌ها کاهش می‌یابد (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴).

۳-۴-۱-۲. توزیع عادلانه منابع بانکی

نگاهی به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نشان می‌دهد که عدالت یکی از محورهای مهم در تحقق اقتصاد مقامتی در کشور است. توزیع منابع و تسهیلات بانکی در سرتاسر کشور و عدم تمرکز آن در برخی از استان‌ها و شهرهای پرجمعیت و بانفوذ در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، از جمله پیشنهادهایی است که به‌منظور تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی کشور توصیه می‌شود. بانک مرکزی نیز می‌تواند با سیاست‌های تشویقی خود، آن دسته از بانک‌ها و مؤسسه‌هایی را حمایت کند که با توزیع عادلانه منابع، اهتمام بیشتری به اجرای مسئولیت‌های اجتماعی خود دارند (همان).

۳-۴-۱-۳. استقرار نظام اعتبارسنجی مشتریان

برای جلوگیری از افزایش مطالبات معوق لازم است که مشتریان و متقاضیان تسهیلات بانکی براساس یک نظام اعتبارسنجی دقیق بررسی شوند. این امر موجب می‌شود تا منابع بانکی به سمت مجاری مطمئن‌تر هدایت شود. در بند نوزدهم از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، بر

www.SID.ir

Archive of SID

شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا اشاره شده است. اعتبارسنجی مشتریان بانکی یکی از اقداماتی است که نقش بسیار مهمی در شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد ایفا می‌کند؛ زیرا در سامانه اعتبارسنجی سوابق اعتباری افراد ثبت می‌شود و نه‌تنها در نظام بانکی از آن استفاده می‌شود، بلکه حتی در دیگر زمینه‌ها مانند معاملات تجاری، اشتغال به کار و... نیز می‌توان از شناسنامه اعتباری افراد استفاده کرد و این امر زمینه کاهش بسیاری از فسادها و تخلف‌ها را فراهم می‌کند (قلیچ، ۱۳۹۳).

۳-۴-۱-۴. کاهش فساد مالی در شبکه بانکی کشور

هر نهادی که از امتیازاتی برخوردار باشد و نهادهای جایگزین قابل دسترسی هم وجود نداشته باشد که بستری از رقابت برای فعالیت‌ها شکل گیرد، در معرض فساد قرار می‌گیرد. در کشور ایران که تأمین مالی به‌طور عمده بانک‌محور است نهاد بانک از چنین جایگاهی برخوردار است. چنان‌که گفته شد این امر زمینه سوءاستفاده، اختلاس، رشوه و برخوردهای تبعیض‌آمیز را فراهم می‌آورد. فساد از سویی موجب نارضایتی می‌شود و از سوی دیگر اعتماد عمومی را به‌شدت مخدوش می‌کند و این دو امر به نوبه خود یکی از مؤلفه‌های مهم اقتصاد مقاوم یعنی مردم‌محوری را متزلزل می‌کند.

۳-۴-۲. شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور

هر اقتصادی در بستر عدم شفافیت، دچار فساد، رشوه، رانت‌خواری، ویژه‌خواری و اختلاس می‌شود و زمینه سرمایه‌گذاری و تولید فعال در آن کاهش می‌یابد. منظور از شفافیت، ارائه اطلاعات روشن به مشتریان، روشن و شفاف بودن قراردادها و شفافیت عملکرد بانک با مشتریان در تجهیز (سپرده‌پذیری) و تخصیص (ارائه تسهیلات) است.[۱] شفافیت از یک‌سو موجب آشنایی صریح ذی‌نفعان از حقوق خود می‌شود که این امر نیز مانع برخورد سلیقه‌ای کارکنان بانک و سوءاستفاده‌های احتمالی می‌شود و از سوی دیگر نظارت و ارزیابی دقیق‌تر را امکان‌پذیر می‌کند. ازاین‌رو ارتقای سطح شفافیت نظام بانکی، به دقت بیشتر در کنترل و حسابرسی و توجه بهتر به مقوله حاکمیت شرکتی در نظام بانکی منجر می‌شود. روشن بودن حقوق متقابل بانک و مشتری در قراردادها و راه‌اندازی سامانه الکترونیکی نقش قابل توجهی در ایجاد شفافیت در نظام بانکی ایفا می‌کند. عواملی که در شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی مؤثر هستند عبارت است از:

۱. روشن است که شفافیت مورد نظر در مورد حقوق مشتریان است و این به معنای افشای اطلاعات محرمانه مشتریان نیست.

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۴-۲-۱. شفافیت ارائه اطلاعات به مشتریان حقیقی و حقوقی

یکی از مصادیق شفافیت، ارائه اطلاعات روشن به مشتریان است. مشتریان حقیقی و حقوقی باید به‌طور دقیق و مستمر نسبت به تمامی موارد مربوط به حساب‌های خود اطلاعات داشته باشند. اطلاعات مربوط به موجودی، برداشت، واریز، کارمزدهای کسر شده، سودهای واریز شده، امتیازات و هرگونه اطلاعاتی که برای مشتری و ذی‌نفع اهمیت دارد و حقوق وی را تأمین می‌کند، همه و همه می‌تواند شفافیت در نظام بانکی را افزایش دهد. بانکداری الکترونیک و راه‌اندازی سامانه‌های مختلف به این مهم کمک قابل توجهی می‌کند.

۳-۴-۲-۲. شفافیت قراردادهای بانکی

براساس حدیث معروف «**نهی النبی عن بیع الغرر**» یا «**نهی النبی عن الغرر**»، آن گروه از معاملات که در اثر خدعه، غفلت و جهالت در میزان عوضین و شرایط و ضوابط و یا هر عامل دیگری صفت غرری پیدا کند و مال یکی از طرفین معامله یا هر دو در معرض نابودی قرار گیرد، از دایره قراردادهای مجاز خارج و محکوم به فساد است. مطابق این قاعده واجب است معاملات بانکی بدون ابهام و جهالت نسبت به حقوق بانک و مشتری انجام شوند. وجود هرگونه ابهام، قرارداد را از شفافیت دور می‌کند و مجالی برای برخورد سلیقه‌ای و یا سوءاستفاده فراهم می‌آورد.

۳-۴-۲-۳. شفافیت در عملکرد بانک (تجهیز منابع)

تجهیز منابع همواره اصلی‌ترین وظیفه سیستم بانکی است. بانک‌ها وجوه مازاد را جمع‌آوری و با پرداخت تسهیلات به متقاضیان وظیفه سنتی خود یعنی واسطه‌گری را میان سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات ایفا می‌کنند. معمولاً در فعالیت‌های یک بانک، جذب منابع مالی اهمیتی ویژه دارد؛ زیرا موفقیت در این زمینه می‌تواند عاملی برای موفقیت در دیگر زمینه‌ها باشد. عملکرد شفاف بانک در زمینه تجهیز منابع هم به افزایش اعتماد مشتریان منجر می‌شود و هم امکان نظارت و ارزیابی دقیق‌تر را فراهم می‌آورد. به‌عنوان مثال، میزان منابع تجهیز شده از طریق قرض‌الحسنه پس‌انداز، میزان ذخیره قانونی و احتیاطی این منابع (به علاوه در نظر گرفتن میزان تسهیلات قرض الحسنه) تصویر روشن و دقیقی از عملکرد بانک در تجهیز منابع قرض الحسنه ارائه می‌دهد که می‌تواند موجب اعتماد یا عدم اعتماد مردم به بانک شود.

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۴-۲-۴. شفافیت در عملکرد بانک (تخصیص منابع)

اعطای تسهیلات بخش مهمی از عملیات هر بانک را تشکیل می‌دهد و این قسمت از لحاظ اقتصادی اهمیت زیادی دارد. در زمینه تخصیص نیز شفافیت به اعتماد بیشتر مردم و نظارت دقیق‌تر منجر می‌شود. ارائه اطلاعات شفاف در تخصیص منابع از یک‌سو به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی کمک می‌کند که ارزیابی بهتری از برنامه‌ها و سیاست‌ها داشته باشند و هم برای آینده جهت‌گیری‌های مناسب‌تری اتخاذ کنند. ازدیگرسو، مانع سوءاستفاده‌ها و فسادهای احتمالی می‌شود که به سهم خود می‌تواند تخصیص بهینه منابع را موجب شود. تخصیص بهینه منابع و افزایش اعتماد عمومی هر دو به مقاوم‌سازی کمک شایانی می‌کند.

۳-۴-۳. حمایت از تولید داخلی

یکی از لوازم تحقق اقتصاد مقاومتی، توجه به اقتصاد ملی و تولید داخلی است. مهم‌ترین نقشی که نظام بانکی می‌تواند در این زمینه ایفا کند، آن است که در بخش تخصیص منابع برای خرید کالاهای خرد، به‌گونه‌ای سیاست‌گذاری نماید که مشتریان و متقاضیان تسهیلات بانکی، در خرید کالاهای مصرفی به سمت محصولات داخلی گرایش یابند تا از این طریق، تولید ملی تقویت شود. اجرای طرح‌های مناسب کارت اعتباری خرید کالاهای ایرانی برای مشتریان خرد از یک‌سو و نیز کارت‌های تجاری برای تأمین مالی سرمایه در گردش بنگاه‌های تولیدکننده کالاهای با کیفیت نقش مهمی در این زمینه دارد (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴). عواملی که در حمایت از تولید داخلی در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی مؤثر هستند عبارت است از:

۳-۴-۳-۱. حمایت از طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی

از جمله مسائل مهم در مقابله با فشارهای اقتصادی دشمنان، توجه به تولید داخلی با همت و تلاش دوچندان در راستای کاهش وابستگی‌های وارداتی و تأمین نیازهای داخلی در حد توان است. تلاش جهادی و برنامه‌ریزی دقیق در به‌کارگیری نیروهای متعهد و متخصص به‌منظور افزایش کمی و کیفی تولیدات اهمیت زیادی دارد. با توجه به وضعیت نیروی کار کشور و وجود نیروی کار تحصیلکرده و بیکار حمایت از طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی نقش قابل توجهی در حمایت از تولید داخلی ایفا می‌کند. این امر از یک‌سو باعث کاهش وابستگی می‌شود و ازدیگرسو با افزایش اشتغال تهدید ناشی از آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی بیکاری تبدیل به فرصت می‌شود.

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۴-۳-۲. هدایت تسهیلات کلان بانکی به‌منظور تشویق تولیدکنندگان کالاهای داخلی

کمبود نقدینگی از مهم‌ترین موانعی است که همواره به‌عنوان دغدغه تولیدکنندگان داخلی مطرح بوده است و لازمه رفع این مشکل آن است که سیاست‌گذاری‌های نظام بانکی بیشتر به سمت حمایت از فعالیت‌های تولیدی متمایل باشد. آشکار است اعتبارسنجی، گرفتن وثایق مورد نیاز و نظارت بر حسن استفاده از منابع، بر کارآمدی این سیاست می‌افزاید. شبکه بانکی می‌تواند با پرداخت تسهیلات به بنگاه‌های کوچک و متوسط، تسهیلات خرد، تسهیلات سبز (جهت حمایت از محیط زیست) و انواع تسهیلات دیگر، تولیدکنندگان داخلی را به‌ویژه در شرایط تحریم یاری کند. آشکار است که در کنار اعطای تسهیلات باید سازوکار مناسب برای نظارت مصرف تسهیلات نیز در نظر گرفته شود تا تسهیلات به‌صورت هدفمند استفاده شود (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴).

۳-۴-۳-۳. حمایت از طرح‌های دانش‌بنیان (خدمات، تولید، صادرات)

نظام بانکی با بررسی نحوه تأمین مالی و تعامل با شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند بخشی از ظرفیت خود را به این شرکت‌ها اختصاص دهد. در این‌باره تشکیل صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر نیز در دستور کار بازار سرمایه کشور قرار دارد که نظام بانکی می‌تواند با استفاده از ظرفیت ایجاد شده در بازار سرمایه کشور به تأمین مالی این طرح‌ها کمک کند که دارای ریسک بالایی هستند. اقدام دیگر بازار سرمایه در این‌باره راه‌اندازی بازار دارایی فکری جهت حرکت به سوی اقتصاد دانش‌بنیان است. جامعه هدف این بازار نخبگان، مخترعان و صاحبان ایده است که سرانجام خروجی ایده و فکر آنها، محصولات مبتنی بر علم و فناوری‌های جدید می‌باشد.

۳-۴-۳-۴. حمایت از صنایع صادراتی

اتکای بیش از حد به صادرات نفتی، ضمن کاهش سریع سرمایه‌های ملی و ثروت میان نسلی، موجب وابستگی شدید به واردات و شکنندگی اقتصاد می‌شود. حمایت بانک‌ها از بخش صادرات غیرنفتی با اعطای تسهیلات هدفمند می‌تواند طی برنامه عملیاتی سهم این نوع صادرات را در تولید ناخالص داخلی کشور افزایش دهد. در این راستا بانک مرکزی و بانک‌ها می‌توانند با حمایت از صنایع و بنگاه‌های فعال متناسب با هر حوزه جغرافیایی، به تقویت تولید و رشد صادرات متناسب با سیاست‌های کلی آمایش سرزمین (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۰) کمک کنند. البته لازم است در کنار این امر، دیگر سازوکارهای تأمین مالی همچون مسیر بازار سرمایه هم به‌طور جدی دنبال شود و تنها به نظام بانکی بسنده نشود؛ زیرا اتکای کامل بخش صادرات غیرنفتی به تأمین مالی نظام بانکی، خود از جمله موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در کشور به شمار می‌آید.

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۴-۴. مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی

تجربه نشان داده است که وقتی درآمدهای ارزی ناشی از صادرات نفت وضعیت مطلوبی دارد، دولت‌ها معمولاً انبساط مالی را در پیش می‌گیرند و چندان به سیاست‌های بلندمدت در جهت مقاوم‌سازی اقتصاد و انضباط مالی توجهی نمی‌کنند. این امر حتی در برنامه‌های پیش از انقلاب اسلامی نیز مشهود است. نظریه انتخاب عمومی[1] نیز با تحلیل بازار سیاسی و اینکه دولت‌ها و احزاب معمولاً به دنبال کسب رأی بیشتر هستند بر همین نکته تأکید می‌کند. ازآنجاکه معمولاً این امور توسط دولت از طریق بانک مرکزی انجام می‌شود، ازاین‌رو مداخله نکردن دولت می‌تواند انضباط مالی و توجه به اهداف بلندمدت در جهت مقاوم‌سازی اقتصاد را فراهم آورد.

۳-۴-۴-۱. مدیریت درست نوسان‌های ارزی

نوسانات شدید ارزی یکی از دلایل ایجادکننده بی‌ثباتی و بی‌اعتمادی فعالان اقتصادی به برنامه‌ریزی سیاست‌گذاران اقتصادی کشور است و به خروج سرمایه از کشور منجر می‌شود. ازآنجاکه برای تحقق اقتصاد مقاومتی به سرمایه‌های کلان بانکی نیاز شایانی وجود دارد، باید با بسترسازی هدفمند رژیم ارزی در کشور، عدم اطمینان این بازار را تا حد ممکن کنترل و ثبات بیشتر را به‌عنوان عاملی مهم در تصمیم‌سازی فعالان و سرمایه‌گذران اقتصادی فراهم کرد. در این راستا اقداماتی مانند طراحی ابزارهای پوشش ریسک ارز و ایجاد کریدور ارزی، مناسب به نظر می‌رسد (زمان‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳).

۳-۴-۴-۲. مدیریت حجم نقدینگی توسط بانک مرکزی با هدف کنترل تورم

اقتصاد مقاوم، درون‌زا و پیشرو مستلزم ثبات اقتصادی و کنترل نرخ تورم است. همگرایی و هدف‌گذاری بلندمدت در سیاست‌های پولی، کاهش سلطه مالی دولت، استقلال بیشتر بانک مرکزی، تأمین کسری بودجه دولت از طریق بازار سرمایه و ابزارهای مالی اسلامی همچون صکوک از جمله راهکارهای پیشنهادی برای کنترل نقدینگی و تورم و در نتیجه کمک به ثبات اقتصادی در کشور به شمار می‌رود. مدیریت درست بانک مرکزی و کنترل تورم شرط بسیار مهمی در پیش‌بینی‌پذیری فعالیت‌های اقتصادی است که می‌تواند زمینه فعالیت‌های اقتصادی مردم را فراهم کند.

1. Public choice theory

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۴-۴-۳. اثربخشی ارتباطات بین‌المللی در شبکه بانکی کشور

برخی از اقتصاد مقاومتی چنین تعبیر می‌کنند که این اقتصاد توصیه به قطع ارتباط با دنیای بیرون و اتکای صرف به داخل کشور را دارد؛ ولی باید توجه داشت که این امر نه به‌لحاظ منطق اقتصادی پذیرفتنی است و نه چنین چیزی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی وجود دارد. این امر در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، از مؤلفه برون‌گرایی استنباط می‌شود. در نظام بانکی نیز برون‌گرایی و ارتباط با بخش بانکداری بین‌المللی[1] ضمن حفظ استقلال و عزت اقتصادی کشور، نه‌تنها مشکلی ندارد، بلکه از جمله اقدامات و عواملی است که برای مقاوم‌سازی نظام بانکی کشور باید مدنظر قرار گیرد. در این راستا نظام بانکی کشور می‌تواند با مؤسسه‌های مالی اسلامی بین‌المللی همانند بانک توسعه اسلامی، سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی و سایر نهادهای بین‌المللی و نیز بانک‌های مرکزی کشورها ارتباطات و همکاری‌های اجرایی سازنده‌ای داشته باشد تا فشارهای ناشی از تحریم‌های ظالمانه بر اقتصاد کشور کمتر شود (خوانساری و قلیچ، ۱۳۹۴).

۳-۴-۴-۴. الزام نداشتن بانک مرکزی به تأمین کسری‌های بودجه دولت

تقریباً در تمامی کشورها بانک‌های مرکزی در ظاهر نهاد مسئول سیاست‌های پولی هستند؛ اما در بسیاری از مواقع دولت برای جبران هزینه‌های خود و با انگیزه‌های مختلف به سراغ ناشر پول خواهند رفت تا از این منبع رایگان بهره‌مند شوند. دولت‌ها سه انگیزه اصلی برای افزایش حجم پول و اتخاذ سیاست‌های دلخواه خود دارند؛[2] سیاست‌هایی که مسئله تداخل زمانی را به وجود آورده‌اند و نوسانات اقتصادی را به بار می‌آورند. این انگیزه‌ها عبارت‌اند از:

- انگیزه اشتغال؛
- انگیزه درآمد؛
- انگیزه تراز پرداخت‌ها.

سیاست‌گذاران در کشورهای با کسری حساب جاری ممکن است برای رفع این کسری ارزش پول خود را کاهش می‌دهند. درواقع دولت‌ها، بانک مرکزی را به چاپ پول وادار می‌کنند تا حجم پول در داخل افزایش یابد که در پی آن کاهش ارزش پول افزایش نرخ ارز رخ خواهد داد تا با ارزان‌تر شدن صادرات و گران‌تر شدن واردات، کسری حساب جاری تا حدی برطرف شود. البته

۱. البته نقش وزارت امور خارجه در ایجاد زمینه‌های ارتباط مؤثر کاملاً روشن است. باوجوداین، فضای ایجادشده توسط وزارت امور خارجه باید توسط همکاری‌های مؤثر بانک مرکزی به فعلیت برسد.

2. CUKIERMAN

www.SID.ir

Archive of SID

این اقدام برای کشورهایی که واردات نقش مهمی در تولید آنها دارد، مشکل‌ساز می‌شود. افزایش تورم هم توان رقابتی کالاهای داخلی را محدود می‌کند و هم اثر بر کسری حساب جاری را خنثی یا کاهش می‌دهد و ازاین‌رو نه‌تنها به مقاوم‌سازی اقتصاد کمک نمی‌کند، بلکه می‌تواند موانعی در جهت تحقق آن نیز ایجاد کند (رحمانی و صادق‌زاده، ۱۳۸۹).

۴. روش‌شناسی پژوهش

روش‌شناسی این پژوهش بنابر ماهیت و هدف ویژه آن از نوع پیمایشی اکتشافی و کاربردی است. با توجه به اینکه برای گردآوری نظرات صاحب‌نظران و خبرگان از پرسشنامه استفاده شده است، پژوهش از نوع پیمایشی بوده و نظر به اینکه هدف این پژوهش، اولویت‌بندی راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران و تعیین اولویت بین آنهاست، از نوع اکتشافی است. برای انتخاب جامعه آماری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است.

ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه‌ای است که در قالب چهار معیار و شانزده زیرمعیار طراحی شده است. این معیارها براساس یک مقیاس نه درجه‌ای ارزش‌گذاری شده‌اند. در این مرحله بایستی دسته‌های چهارگانه که معیارها درون آنها قرار دارند، نسبت به یکدیگر سنجیده شوند. بدین منظور پرسشنامه بین ۶۱ نفر از خبرگان بانکی و اساتید دانشگاه توزیع و از آنها خواسته شد که معیارها را براساس جدول راهنمای AHP نسبت به یکدیگر به‌صورت مقایسه‌های زوجی ارزیابی کنند.

۴-۱. روایی و پایایی پرسشنامه

الف) روایی پرسشنامه

مقصود از روایی این است که مقیاس و محتوای ابزار یا سؤال‌های مندرج در ابزار دقیقاً متغیر و موضوع مورد مطالعه را بسنجد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴، ص۸۵). روایی،[1] اصطلاحی است که به هدفی اشاره می‌کند که آزمون برای تحقق بخشیدن به آن درست شده است. به دیگر سخن، آزمونی دارای روایی است که برای اندازه‌گیری آنچه مورد نظر است، مناسب باشد. اگر وسیله اندازه‌گیری از لحاظ خصیصه مورد نظر دارای روایی کافی نباشد، نتایج پژوهش بی‌اثر خواهد بود (هومن، ۱۳۸۶). بدین منظور افزون‌بر تطبیق طرح پرسشنامه با مبانی اقتصادی و مطالعات پیشین از نظر نخبگان نیز کمک گرفته شد.

1. Validity

www.SID.ir

Archive of SID

ب) پایایی پرسشنامه

یکی از موضوعات اصلی روش پژوهش، قابلیت اطمینان (پایایی) ابزار اندازه‌گیری است. پایایی دلالت بر آن دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به‌دست می‌دهد. به دیگر سخن، ابزار پایا یا معتبر، ابزاری است که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسانی برخوردار است. برای محاسبه ضریب اعتماد ابزار اندازه‌گیری شیوه‌های مختلفی به‌کار برده می‌شود. در این پژوهش، از روش آلفای کرونباخ برای محاسبه پایایی استفاده شده است. نرخ پایایی عددی بین صفر تا یک است اگر این عدد بزرگ‌تر از ۰/۷ باشد، پایایی محاسبات قابل قبول است؛ ولی اگر زیر ۰/۷ باشد، پایایی محاسبات غیرقابل قبول است. نرخ پایایی این پژوهش ۰/۹ به‌دست آمده است که بیان‌کننده پایایی نتایج است.

۵. مدل تحلیلی: فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی یکی از روش‌های تصمیم‌گیری با شاخص‌های چندگانه است که برای مقایسه گزینه‌های مختلف به کار می‌رود. این روش به‌وسیله توماس ال ساعتی[1] در سال ۱۹۸۰ ابداع شد. در حل مسائل، با استفاده از این فرایند باید سه گام اساسی را طی کرد:

- ساختن ساختار سلسله‌مراتبی؛
- محاسبه وزن معیارها؛
- سازگاری سیستم.[2]

برای تعیین ساختار سلسله‌مراتب، در مرحله نخست باید هدف، معیارها و زیرمعیارها مشخص شود. هریک از معیارها و زیرمعیارها از نظر اهمیت با هم متفاوتند و درجه اهمیت هریک در تصمیم‌گیری بسیار تأثیرگذار است؛ ازاین‌رو با مراجعه به نظر خبرگان و استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره وزن و اهمیت آنها استخراج می‌شود.

در روش مقایسه زوجی، گزینه‌ها و معیارهای مختلف، با استفاده از عبارت‌های زبانی متداول و اختصاص امتیاز عددی مناسب به گزینه‌ها، میزان اهمیت یا ارجحیت میان دو گزینه مشخص می‌شود. در این روش امتیازات عددی بین ۱ تا ۹ هستند.

1. Saati

۲. قدسی‌پور (۱۳۹۲)؛ اصغرپور (۱۳۹۲).

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۱: ترجیحات در فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی

ترجیحات	مقدار عددی
کاملاً مرجع یا کاملاً مهم‌تر	۹
ترجیح یا اهمیت خیلی قوی	۷
ترجیح یا اهمیت قوی	۵
کمی مرجع یا کمی مهم‌تر	۳
ترجیح یا اهمیت یکسان	۱
ترجیحات بین فواصل بالا	۸ ،۶ ،۴ ،۲

از مزیت‌های فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی امکان بررسی سازگاری در قضاوت‌های انجام شده برای تعیین اهمیت معیارها و زیرمعیارهاست. سازوکاری که ساعتی برای بررسی سازگاری در قضاوت‌ها در نظر گرفته است، محاسبه ضریبی به نام ضریب ناسازگاری (IR) است که از تقسیم شاخص ناسازگاری (I.I) به شاخص تصادفی بودن (R.I) حاصل می‌شود. چنانچه این ضریب کوچک‌تر یا مساوی ۰/۱ باشد، سازگاری در قضاوت‌ها مورد قبول است، و گرنه در قضاوت‌ها باید تجدید نظر شود. شاخص ناسازگاری به‌صورت زیر است:

$$I.I. = \frac{\lambda \max - n}{n - ۱}$$

۶. یافته‌های پژوهش

پس از ساخت مدل در برنامه Expert Choice و ورود ماتریس‌های مقایسات زوجی، وزن معیارها و زیرمعیارها به‌گونه‌ای به‌دست آمد که در ادامه نشان داده شده است. همان‌طورکه در جدول ۲ نیز مشاهده می‌شود، معیار مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی با وزن نسبی ۰/۲۹۸ بیشترین اهمیت را دارد؛ بنابراین در بین معیارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران بیشترین تأثیر را دارد و معیار حمایت از تولید داخلی با وزن نسبی ۰/۲۸۳ در اولویت بعدی قرار دارد. نرخ ناسازگاری در مقایسه‌های زوجی ۰/۰۰۱۱۷ به‌دست آمد که چون کوچک‌تر از ۰/۱ است، سازگاری این مقایسه‌ها قابل قبول است.

جدول ۲: اولویت‌بندی معیارهای اصلی تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران

ردیف	معیار اصلی	وزن	اولویت
۱	دخالت نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی	۰/۲۹۸	۱
۲	حمایت از تولید داخلی	۰/۲۸۳	۲
۳	سالم‌سازی شبکه بانکی کشور	۰/۲۶۰	۳
۴	شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور	۰/۱۵۹	۴

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

www.SID.ir

Archive of SID

۶-۱. محاسبه وزن نسبی زیرمعیارها نسبت به هریک از معیارهای اصلی

در این پژوهش با استفاده از پیشینه تحقیق و نظرات خبرگان، در مجموع شانزده زیرمعیار مربوط به چهار معیار اصلی به‌منظور اولویت‌بندی معیارهای اصلی تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران شناسایی شد که ماتریس مقایسه زوجی ادغام شده از نظرات ۶۱ نفر از پرسش‌شوندگان به‌صورت جداول آتی است:

در جدول۳، اولویت‌بندی زیرمعیارهای معیار شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور نشان داده شده است. نرخ ناسازگاری مقایسه زوجی ۰/۰۰۱۱۷ به دست آمده که چون کمتر از ۰/۱ است، سازگاری این محاسبه و مقایسه قابل قبول است.

جدول ۳: اولویت‌بندی زیرمعیارهای معیار شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور

ردیف	شفاف‌سازی شبکه بانکی کشور	وزن نسبی	وزن نهایی	اولویت‌بندی
۱	شفافیت در عملکرد بانک (تجهیز منابع)	۰/۳۱۲	۰/۰۵۰	۱
۲	شفافیت قراردادهای بانکی	۰/۲۶۸	۰/۰۴۳	۲
۳	شفافیت در عملکرد بانک (تخصیص منابع)	۰/۲۵۰	۰/۰۴۰	۳
۴	شفافیت ارائه اطلاعات به مشتریان حقیقی و حقوقی	۰/۱۷	۰/۰۲۷	۴

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

با توجه به نتایج نرم‌افزار، زیرمعیار شفافیت در عملکرد بانک (تخصیص منابع) و شفافیت قراردادهای بانکی با اوزان ۰/۰۵۰ و ۰/۰۴۳ بیشترین اهمیت را دارند؛ بنابراین در اولویت اول و دوم قرار دارند. در جدول ۴، اولویت‌بندی زیرمعیارهای سالم‌سازی شبکه بانکی کشور نشان داده شده است. نرخ ناسازگاری مقایسه‌های زوجی ۰/۰۰۱۷ به دست آمده که چون کمتر از ۰/۱ است، سازگاری این مقایسه‌ها نیز قابل قبول است.

جدول ۴: اولویت‌بندی زیرمعیارهای سالم‌سازی شبکه بانکی کشور

ردیف	سالم‌سازی شبکه بانکی کشور	وزن نسبی	وزن نهایی	اولویت‌بندی
۱	استقرار نظام اعتبارسنجی مشتریان	۰/۳۲۰	۰/۰۸۳	۱
۲	پایین بودن فساد مالی در شبکه بانکی کشور	۰/۲۶۷	۰/۰۷۰	۲
۳	توزیع عادلانه منابع بانکی	۰/۲۱۲	۰/۰۵۵	۳
۴	پایین بودن مطالبات معوق در نظام بانکی کشور	۰/۲	۰/۰۵۲	۴

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

www.SID.ir

Archive of SID

براساس نتایج زیرمعیارهای استقرار نظام اعتبارسنجی، پایین بودن فساد در شبکه بانکی کشور، توزیع عادلانه منابع بانکی و پایین بودن مطالبات معوق در نظام بانکی کشور به ترتیب در رتبه اول تا چهارم قرار گرفته‌اند. نرخ ناسازگاری محاسبات انجام شده، ۰/۰۰۰۶۷ است که کمتر از ۰/۱ می‌باشد. بنابراین می‌توان به این مقایسه‌ها اعتماد کرد.

در جدول ۵ نتایج اولویت‌بندی زیرمعیارهای حمایت از تولید داخلی نشان داده شده است.

جدول ۵: اولویت‌بندی زیرمعیارهای حمایت از تولید داخلی

ردیف	حمایت از تولید داخلی	وزن نسبی	وزن نهایی	اولویت بندی
۱	حمایت از طرح‌های دانش‌بنیان (خدمات، تولید و صادرات)	۰/۲۵۶	۰/۰۸۵	۱
۲	هدایت تسهیلات کلان بانکی به‌منظور تشویق تولیدکنندگان داخلی	۰/۲۶۲	۰/۰۷۴	۲
۳	حمایت از صنایع صادراتی	۰/۲۵۶	۰/۰۸۳	۳
۴	حمایت از طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی	۰/۳۰۰	۰/۰۵۲	۴

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

براساس نتایج، زیرمعیارهای حمایت از طرح‌های دانش‌بنیان، هدایت تسهیلات کلان بانکی به‌منظور تشویق تولیدکنندگان داخلی، حمایت از صنایع صادراتی، و حمایت از طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. نرخ ناسازگاری محاسبات انجام شده، ۰/۰۰۵۳۲ است که کمتر از ۰/۱ است. بنابراین، می‌توان به این مقایسه‌ها اعتماد کرد.

در جدول ۶ نتایج اولویت‌بندی زیرمعیارهای مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی گزارش شده است.

جدول۶: اولویت‌بندی زیرمعیارهای مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی

ردیف	مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی	وزن نسبی	وزن نهایی	اولویت
۱	اثربخشی ارتباطات بین‌المللی در شبکه بانکی کشور	۰/۲۵۳	۰/۰۹۹	۱
۲	مدیریت حجم نقدینگی توسط بانک مرکزی با هدف کنترل تورم	۰/۲۵۶	۰/۰۷۶	۲
۳	الزام نداشتن بانک مرکزی به تأمین کسری بودجه دولت	۰/۳۳۳	۰/۰۷۵	۳
۴	مدیریت صحیح نوسان‌های ارزی	۰/۱۵۷	۰/۰۴۷	۴

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

براساس این نتایج زیرمعیارهای اثربخشی ارتباطات بین‌المللی در شبکه بانکی کشور، مدیریت حجم نقدینگی توسط بانک مرکزی با هدف کنترل تورم، الزام نداشتن بانک مرکزی به

www.SID.ir

Archive of SID

تأمین کسری بودجه دولت و مدیریت صحیح نوسان‌های ارزی به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار گرفته است. نرخ ناسازگاری محاسبات انجام شده، ۰/۰۰۶۶۱ است که کمتر از ۰/۱ می‌باشد؛ بنابراین می‌توان به این مقایسه‌ها اعتماد کرد.

۷. تحلیل نتایج

در اولویت‌بندی تمام زیرمعیارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری ایران و با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice، اثربخشی ارتباطات بین‌المللی در شبکه بانکی کشور و حمایت از صنایع دانش‌بنیان به ترتیب با وزن نهایی ۰/۰۹۹ و ۰/۰۸۵ در بالاترین اولویت و استقرار نظام اعتبارسنجی مشتریان و مدیریت حجم نقدینگی با هدف کنترل تورم با وزن نهایی ۰/۰۸۳ و ۰/۰۷۶ در اولویت‌های بعدی قرار گرفتند. با بهره‌گیری از این نتایج، مدیران بانک‌ها می‌توانند با تصمیم‌گیری خود در رابطه با تحقق اقتصاد مقاومتی در شعب خود، اولویت و اهمیت معیارها را مدنظر قرار دهند تا بتوانند در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانک خود مفید واقع شوند. جدول ۷، اولویت‌بندی تمام زیرمعیارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران را نشان می‌دهد.

جدول ۷: اولویت‌بندی تمام زیرمعیارهای تحقق اقتصاد مقاومتی در بانکداری اسلامی ایران

زیرمعیارها	وزن اولیه	وزن نهایی	رتبه
اثربخشی ارتباطات بین‌المللی در شبکه بانکی کشور	۰/۲۵۳	۰/۰۹۹	۱
حمایت از طرح‌های دانش‌بنیان	۰/۲۵۶	۰/۰۸۵	۲
استقرار نظام اعتبارسنجی مشتریان	۰/۳۲۰	۰/۰۸۳	۳
مدیریت حجم نقدینگی توسط بانک مرکزی با هدف کنترل تورم	۰/۲۵۶	۰/۰۷۶	۴
الزام نداشتن بانک مرکزی به تأمین کسری بودجه دولت	۰/۳۳۳	۰/۰۷۵	۵
هدایت تسهیلات کلان بانکی به‌منظور تشویق تولیدکنندگان داخلی	۰/۲۶۲	۰/۰۷۴	۶
حمایت از صنایع صادراتی	۰/۳۰۰	۰/۰۷۳	۷
پایین بودن فساد مالی در شبکه بانکی کشور	۰/۶۷۷	۰/۰۷۰	۸
توزیع عادلانه منابع بانکی	۰/۲۱۲	۰/۰۵۵	۹
هدایت تسهیلات کلان بانکی به‌منظور تشویق تولیدکنندگان داخلی	۰/۲۶۲	۰/۰۷۴	۱۰
پایین بودن مطالبات معوق در نظام بانکی کشور	۰/۲۰۰	۰/۰۵۲	۱۱
شفافیت در عملکرد بانک (تجهیز منابع)	۰/۳۱۲	۰/۰۵۰	۱۲
مدیریت صحیح نوسان‌های ارزی	۰/۱۵۷	۰/۰۴۷	۱۳
شفافیت قراردادهای بانکی	۰/۲۶۸	۰/۰۴۳	۱۴
شفافیت در عملکرد بانک (تخصیص منابع)	۰/۲۵۰	۰/۰۴۰	۱۵
شفافیت ارائه اطلاعات به مشتریان حقیقی و حقوقی	۰/۱۷۰	۰/۰۲۷	۱۶

مأخذ: یافته‌های این پژوهش

www.SID.ir

Archive of SID

۸. پیشنهادها

۸-۱. پیشنهادها در راستای یافته‌های پژوهش

۱. در تحقق اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی کشور، به درجه اهمیت و اولویت معیارها توجه شود و ابعاد مهم و مؤثر بر تحقق اقتصاد مقاومتی، با دقت بیشتری بررسی شود؛

۲. نظام بانکی کشور مدلی جامع بر مبنای تحقق اقتصاد مقاومتی بر مبنای بیانات مقام معظم رهبری طراحی کند و برای حفظ وحدت رویه و اشتراک‌گذاری تجربیات، تمامی بانک‌ها و مؤسسه‌ها از آن استفاده کنند؛

۳. ازآنجاکه معیار مداخله نکردن دولت در تصمیم‌های بانک مرکزی در بین معیارهای اصلی دیگر پژوهش با وزن ۰/۲۹۸ بالاترین اولویت را دارد، نشان‌دهنده اهمیت فوق‌العاده این امر در تحقق اقتصاد مقاومتی است که شایسته است مورد نظر تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان قرار گیرد؛

۴. نتایج پژوهش در چهار معیار اصلی و دیگر زیرمعیارها می‌تواند راهنمای مناسبی برای نظام بانکی کشور باشد که البته باید با مطالعات دیگری تکمیل شود.

۸-۲. پیشنهادهایی در راستای پژوهش‌های بعدی

به‌دلیل اهمیت موضوع پیشنهاد می‌شود:

۱. پژوهش‌های مشابهی با استفاده از نظرات دیگر متخصصان از جمله مدیران مالی و حسابرسان خبره بانکی انجام شود؛

۲. پژوهش‌های دیگری در این موضوع و البته با استفاده از دیگر روش‌های تصمیم‌گیری، آنالیز آماری و اقتصادسنجی انجام شود.

www.SID.ir

Archive of SID

منابع

۱. ابراهیمی،آیت‌الله و الـه مـراد سـیف (پـاییز ۱۳۹۴)، «مفهـوم‌شناسـی و زمینـه‌یـابی بانکـداری مقاومتی در اقتصاد ایران»، فصلنامه روند، س۲۲، ش۷۱، ص۱۹-۵۹.

۲. اصغرپور، محمدجواد (۱۳۹۲)، تصمیم‌گیری‌های چند معیاره، چ۱۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ویرایش دوم.

۳. ایروانی، محمدجواد و مجید لطفی قهرود (بهار ۱۳۹۳)، «آسیب‌شناسی نظام بانکی در تطبیـق با اقتصاد مقاومتی»، ساختمان مرکزی بانک ملت.

۴. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق حسابداری مدیریت در علوم انسانی، چ۱۱، انتشارات سازمان سمت.

۵. خوانساری، رسول و وهاب قلیچ (پاییز و زمستان ۱۳۹۴)، «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در نظام بانکی با استفاده از روش تاپسیس فازی»، تحقیقات مالی اسلامی، س۵، ش۱، ص۸۹-۱۱۸.

۶. خوانساری، رسول و وهاب قلیچ (تیر ۱۳۹۴)، «عوامل مؤثر بر تحقق اقتصاد مقاومتی در نظـام بانکی»، پژوهشکده پولی و بانکی، MBRI-PN-94008، دوره ۵، ش۱، ص۸۹-۱۱۸.

۷. رحمانی، تیمور و محمدامین صادق‌زاده (زمستان ۱۳۸۹)، «تأثیر استقلال بانک مرکزی بر ثبات اقتصادی»، فصلنامه پول و اقتصاد، س۲، ش۶، ص۲۱۳-۲۳۴.

۸. زمان‌زاده، حمید؛ علی بهادر؛ حسین باستان‌زاد و حسین توکلیان (۱۳۹۳)، «مـدیریت نـرخ ارز تحت نظام ارزی خزنده در کریدور»، از مجموعه مقالات (چالش‌های پـولی و بـانکی اقتصـاد ایران؛ تحلیل وضعیت و توصیه‌های سیاسـتی)، تهـران: انتشـارات پژوهشـکده پـولی و بـانکی، MBRI-PP-93026.

۹. سیاسـت‌هـای کلـی اقتصـاد مقـاومتی در وبسـایت مقـام معظـم رهبـری بـه نشـانی: http://www.leader.ir

۱۰. قدسی‌پور، حسن (۱۳۹۲)، مباحثی در تصمیم‌گیری چند معیاره، برنامه‌ریزی چند هدفه، چ۴، تهران: امیرکبیر.

۱۱. قلیچ، وهاب (تابستان ۱۳۹۳)، «بررسی ظرفیت‌ها و محدودیت‌هـای قـانون عملیـات بـانکی بدون ربا در پشتیبانی از سیاست‌های کلی اقتصـاد مقـاومتی»، پـژوهش‌هـای فقهـی-حقـوقی، س۳، ش۷، ص۲۷-۵۴.

www.SID.ir

Archive of SID

۱۲. مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۹۰)، سیاست‌های کلی آمایش سرزمین، ابلاغی مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۱ آذر ۱۳۹۰.

۱۳. مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۹۲)، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ابلاغی مقام معظم رهبری در تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۹۲.

۱۴. هومن، حیدرعلی (۱۳۸۶)، آمار توصیفی در علوم رفتاری، پیک فرهنگ.

۱۵. نیک‌مردان، علی (۱۳۹۱)، معرفی نرم‌افزار expert choice خلاصه‌ای بر مطالب AHP، تهران: جهاد دانشگاهی-واحد صنفی امیرکبیر، چاپ ۲.

16. Basel committee on banking supervision (2004), *Basel II; International convergence of capital measurement and capital standards: a Revised framework*, Basel.

17. Basel committee on banking supervision (2010), *Basel III: A Global Regulatory framework for more Resilient Banks and banking systems*, Basel.

18. Basel committee on banking supervision (1988), *International convergence of capital measurement and capital standards: a Revised framework*, Basel.

19. Briguglio, L., (2003), "The Vulnerability Index and Small Island Developing States: A Review of Conceptual and Methodological Issues", *paper prepared for the AIMS Regional Preparatory Meeting on the BPoA+10 Review*, Praia, Cape Verde.

20. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., and Vella , S., (2006), "Conceptualising and measuring economic resilience", *In L Briguglio, G. Cordina, and E. Kisanga, E. (Eds.), Building the Economic Resilience of Small States* (pp. 265-288), Malta: Islands and Small States Institute in collaboration with the Commonwealth Secretariat.

www.SID.ir